

Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára

Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd szerk. *Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára.*

Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2023. 306 old.

Mindig sietünk, mégis folyton késésben, időzavarban vagyunk. 1872-ben jelent meg a Magyar Nyelvőr folyóirat első száma, s alapítása 150. évfordulója tiszteletére készült az a kötet, amely ezen ismertetés tárgya. Bár már a 2023-as esztendő vége felé közeledünk, mire az itt bemutatásra kerülő kiadvány kikerült a nyomdából, a könyvet lapozgatva megállapíthatjuk: nem késtünk le semmiről.

Mielőtt azonban belevágunk a *Nyelv, kultúra és tudomány* című kötet ismertetésébe, nézzük, milyen év volt a magyar történelemben 1872, a Magyar Nyelvőr indulásának esztendeje? Magyarország királya I. Ferenc József volt, és ekkorra alattvalói nagy része már elfeledte 1848-at és 1849-et, és inkább 1867-re emlékezett. Az ország kormánya élén Lónyay Menyhért, a Magyar Királyság negyedik miniszterelnöke állt. Június 13-án útjára indult az osztrák–magyar északi-sarki expedíció, amely nem talált rá ugyan az északkeleti átjáróra, felfedezte azonban a Ferenc József-földet. November 10-én megkezdte működését az újonnan alapított *Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem*. Abban az évben jelent meg Jókai Mór *Az aranyember* című regénye... A lista persze hosszasan folytatható volna, számunkra mégis az most a legfontosabb, hogy az 1872. év elején, mégpedig januárius hó 15. napján jelent meg a *Magyar Nyelvőr* című folyóirat I. kötetének 1. füzeté, 56 oldal terjedelemben.

Ahogy az ilyenkor, egy új folyóirat indulásakor illik, a kezdő oldalon a szerkesztőség megfogalmazza a lap célkitűzéseit, programját (1. ábra). Ennek a másfél évszázaddal ezelőtt alapított nyelvészeti szakfolyóiratnak a köszöntésére jelent meg a *Nyelv, kultúra és tudomány* című tanulmánykötet.

A hozzám hasonló, évfordulókat, jubileumokat nemcsak rendre elfelejtő, hanem kifejezetten nem kedvelő emberekben bizony felvetődhet a kérdés: kell-e egyáltalán ünnepelni egy tudományos folyóirat alapításának kerek évfordulóit? A folyóirat első évfolyamának századik évfordulóján a Nyelvőr akkori felelős szerkesztője, Lőrincze Lajos úgy érezte: meg kell emlékezni arról, hogy egy

évszázaddal azelőtt indult el a Magyar Nyelvőr története, és ezekkel a szavakkal indította az 1972. évi 1. számot:

Száz esztendővel ezelőtt, 1872. január 15-én jelent meg a Magyar Nyelvőr első füzet. Egy évszázad számottevő idő egy nemzet történetében is, még inkább az egy tudományos folyóirat életében. Ünnepi érzésekkel tekintünk vissza e munkás, küzdelmekben gazdag száz évre, s idézzük azoknak emlékét, akik folyóiratunkat irányították, fenntartották, s magyar nyelvünk megismerésének, ápolásának, őrzésének jelentős tényezőjévé, erős várává tették. (96. évfolyam, 1. szám, 1. oldal)

1. ábra. A Magyar Nyelv I. évfolyam 1. számának 1. oldala

MIT AKARUNK ?

Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvjúítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés kores kifejezéseket természet, a tisztaság előmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben előkészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.

E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyát fogja képezni az újabb irodalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.

Teendőink tehát a következő részletekre oszolnak :

1. A történeti nyelv körében.

Az elhanyagolt nyelvkincseknek felkutatása s belőlök a czélszerűeknek szükség-kivánta ajánlása s terjesztése.

Az ingadozó nyelvtani alakok megállapítására szükséges adatoknak egybeszedése.

Idézett visszatekintésében Lőrincze azt is írja, hogy – idézem – „Tisztelettel, elismeréssel hajtjuk meg fejünket az elődök előtt, akik – a költővel szólva – ’tették, ami kell.’”

150 év még több, mint 100, és a másfél évszázad bizony már számottevő idő egy nemzet és egy nyelv, és különösképpen az egy nyelvészeti folyóirat életében. Nyilván így gondolta ezt a *Nyelv, kultúra és tudomány* című kötet három szerkesztője, Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd is, amikor

kitalálták, hogy köszöntő kötetet készítenek a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulója tiszteletére.

A kötet az előszót követően 18 tanulmányt tartalmaz 20 szerzőtől, és összesen 306 oldalon jelent meg. Amint a kiadvány alcíme is jelzi, a könyv a *Magyar Nyelvőr*, vagyis egy a nyelvészethez kötődő folyóirat alapításának 150. évfordulójára készült köszöntő kötet. Ennek megfelelően a szerzők között döntő túlsúlyban vannak a céhbeli nyelvészek vagy elsősorban nyelvészettel foglalkozó kutatók, de van a kötetben szereplők között irodalomtörténész, néprajzkutató, történész és zenetörténész is. A szerzők tudományterületi megoszlása is jelzi: változatos tematikájú kötetről van szó.

A rövid, alig egy oldalas szerkesztői előszóból sok minden kiderül. Először is, jelzik a szerkesztők azt, amire a kötet alcíme is utal: azt, hogy a Magyar Nyelvőr 150 évvel ezelőtt megjelent első füzetének évfordulója tiszteletére, pontosabban a másfél évszázada fennálló folyóirat köszöntésére készült ez a kötet. Érdekes és figyelemre méltó azonban, hogy az előszóban azt olvashatjuk: „*Közetünk elképzelt ünnepi szám az évfordulóra.*” Logikusan merülhet fel azonban a kérdés: miért *elképzelt* csupán az ünnepi száma a folyóiratnak? Miért kellett külön kötetben megjelentetni ezeket az írásokat, s miért nem a Magyar Nyelvőrben adták közre e köszöntő-tisztelgő írásokat?

E kérdésekre a választ az előszó előző bekezdésében találjuk. Történt ugyanis, hogy a *Magyar Nyelvőr* című, nagy hagyományokkal rendelkező folyóirat szerkesztése épp az első füzet megjelenésének 150. évfordulóján, 2022. januárjától az alapító Magyar Tudományos Akadémiától független intézményhez, a *Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága*, ismertebb nevén az *Anyanyelvi Konferencia* gondozásába és felügyelete alá került, és a folyóirat korábbi szerkesztőinek egy része, valamint a nyelvész társadalomnak a jelentős része szerint ezzel lezárult egy korszak a folyóirat történetében.

„A Nyelvőr sok viszontagság és kedvező korszak során százötven évig megmaradt, fennmaradt. A hosszú idő elkötelezettséget, kitartást és a magyar nyelv »ügyének«, vagyis tudományos leírásának, kommunikációs és kulturális teljesítményének a kiemelkedő fontosságát jelzi az ezredforduló után is. Szilárd alap és példa az eljövendők számára, annak ellenére, sőt éppen azért is, mert 2022-ben méltatlan kezekbe került a lap” – fogalmaznak a szerkesztők az előszóban (7. old.).

A kötet egyik szerkesztője, Tolcsvai Nagy Gábor pedig a kötetet záró tanulmányában a folyóirat 150 éves történetének korszakait összegezve a következőket írja: „A *Magyar Nyelvőr* szerkesztése 2022. januárjától méltatlan eljárásban az alapító Magyar Tudományos Akadémiától független intézményhez került. A *Magyar Nyelvőr* néven 2022-ben megjelent négy folyóiratszám törölte a százötven évnyi szakmai színvonalat és elhívottságot, megtörte a tudományos

folytonosságot” (303. old.). De a folyóirat korszakaira még visszatérünk, most csupán arra a kérdésre kerestük a választ, hogy miért volt szükség a bemutató tárgyát képező kötet megjelentetésére, s miért nem a Nyelvőr lapjain jelentek meg a kötetben közölt írások.

Az, hogy a *Magyar Nyelvőr* szerkesztése egy más szakmai szempontokat szem előtt tartó szerkesztőbizottsághoz került, arra készítette az Akadémia I. Osztályát, hogy az egyik osztályülésen az is felmerült, hogy egy új, „igazi”, a hagyományokhoz visszatérő Nyelvőrt kellene alapítani és elindítani. Valójában azonban ez nem könnyű feladat, tekintve, hogy a Magyar Nyelvőr – az előző szerkesztőség által végzett sokéves szakmai munka eredményeként – elismert szakfolyóirattá vált, amely tudományometriai szempontból a nemzetközi nyelvészeti folyóiratok rangsorában is jegyzetté vált. Ezt igazolja például a Magyar Nyelvőr adatlapja a Magyar Tudományos Művek Tárában. Az MTMT 2023. december 1-jei adatai szerint a Nyelvőr tudományos, lektorált, a Scopus adatbázisban indexált, Q3-as folyóirat, amelyből az MTMT-ben 3 ezernél több közlemény szerepel, a folyóiratban megjelent közleményekre pedig 5800-nál több független idézés érkezett.¹

A Scopus nemzetközi tudományometriai adatbázis honlapján is látható, hogy a Magyar Nyelvőrt 2011 óta indexálja a Scopus.² Nagy kár, és a magyar nyelvtudomány egésze számára nagy veszteség volna, ha a Nyelvőr elveszítené ezt a kedvező és megbecsült nemzetközi tudományometriai besorolását, különös tekintettel arra, hogy nem sok magyar nyelvészeti folyóirat szerepel a mérvadónak tekintett adatbázisokban.

Az előszó alig egy oldalas szövege kiemeli, hogy a kötet a Magyar Nyelvőr hagyományos tematikáját követve változatos témákat ölel fel, másrészt pedig – ahogyan a szerkesztők fogalmazzák az előszóban – „A könyv egyúttal a teljes magyar nyelvközösség és nyelv jelképes megjelenítése a határon túli régiók természetes jelenlétével: egyetlen magyar nyelvközösség van, a gazdag változatosság abban él” (7. old.).

A kötet első tanulmányának szerzői, Domonkosi Ágnes és Ludányi Zsófia – mérlegelve az ideológia szempontból terhelt *nyelvművelés* kifejezés használhatóságát is – a nyelvre irányuló gyakorlati tevékenységek feladatait és lehetőségeit tekintik át a Nyelvtudományi Kutatóközpont, azon belül is a Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport ilyen jellegű gyakorlatainak bemutatása révén. A szerzők rámutatnak arra, hogy a magyar nyelvészetben az 1990-es években lezajlott polémiák óta a *nyelvművelés* terminus erősen kötődik a sztenderd ideológiához és az előíró, preskriptív szemlélethez, ezzel összefüggésben pedig a nyelvi diszkriminációhoz, s ezért ők inkább a nemzetközi szakirodalomban

¹ <https://support.mtmt.hu/journalsearch>

² <https://www.scopus.com/sourceid/5800222691>

elterjedtebb *nyelvmenedzselés* és *nyelvalakítás* kifejezést használják. A tanulmányból az is kiderül azonban, hogy ez nem csupán terminológiai újítás, hiszen a szerzők – kiemelve, hogy az egynormájú, sztenderdközpontú szemlélet meghaladásához nem elegendő annak csupán elítélése és tudománytalannak minősítése – szemléletes példák révén mutatják be azt, hogy a Nyelvtudományi Kutatóközpont ilyen irányú tevékenysége a konkrét nyelvhasználók nyelvi problémáiból indul ki, ezekre keres választ, a nyelvészet mint tudomány eredményei alapján. A cél tehát nem az előírás, hanem a támogatás, a segítség.

Laczkó Krisztina összefoglaló tanulmányából kiderül, hogy 2022 nemcsak a Magyar Nyelvőr megalapításának 150. évfordulóját jelentette, hanem egy másik kerek dátumot is: 1832-ben, tehát 190 évvel azelőtt jelentette meg a Magyar Tudós Társaság az első magyar helyesírási szabályzatot. Ettől kezdve a magyar helyesírási tudománytörténeti alakulását voltaképpen a szabályzatok története jelenti: a 19. században két releváns megjelenése volt, majd a 20. század folyamán három (1922-ben, 1954-ben és 1984-ben), ám a szabályzatok 20. századi számozásának inkonzekvens volta következtében 2015-ben már a 12. kiadás látott napvilágot és érvényes máig. Kapcsolódva az előző tanulmányhoz, ebben az írásban is megerősítést nyer az, hogy a magyar nyelvközösségben erős a sztenderd ideológia hatása, ám – ahogyan a kötet előző tanulmányában – ez a közlemény is azt mutatja be, hogy – nem minden előzmény nélkül – a 2015. évi helyesírási szabályzat bizonyos kérdésekben teret enged a változatosságnak, és nem foglal kizárólagosan állást egy-egy írásmód mellett. Ez azt jelenti, hogy egy adott jelenséget tekintve kétféle írásformát is kodifikál a szabályzat 12. kiadása. Olyan érdekességek is kiderülnek ebből az írásból, mint például az, hogy a Magyar Nyelvőr szerkesztői elégedetlenek voltak a helyesírási szabályzat 1879-es kiadásában bevezetett módosítások mértékével, ezért saját változatot dolgoztak ki. Ez a tény azonban azért volt kellemetlen, mert éppen az Akadémia folyóirata tért el a testület hivatalos álláspontjától. Azt is megtudjuk a tanulmány összefoglalójából, hogy „a helyesírást nem azért alkalmazzuk az írásbeliségben, nem ezért készülnek a szabályzatok, hogy az írásban megnyilatkozzanak legyen minél egyszerűbb dolga, ez másodlagos, a legfontosabb: a befogadót, az olvasót segíti a helyesírási abban, hogy az írott szöveg értelméhez a lehető legegyszerűbben és legkönnyebben jusson el, az olvasót szolgáljuk ki ezzel” (45. old.).

Borbély Anna és Bartha Csilla írása a magyar beszélt nyelv nagyszabású kutatási programját, a BUSZI néven ismert Budapesti Szociolingvisztikai Interjúkat mutatja be az interjúk résztvevői szerepein keresztül. Az 1987 és 1989 között lefolytatott vizsgálat fő céljai a következők voltak: az eddigi írott korpuszokon vagy egy-két nyelvész intuíción alapuló leírások módosítása, kiegészítése jelentős mennyiségű nyelvi korpusz elemzése, valamint a nyelvhasználat kísérletes vizsgálata révén; a szociológiailag minél pontosabban leírt, különböző budapesti

társadalmi rétegek, csoportok eltérő nyelvhasználatának vizsgálata; a beszélőknek a saját beszédüket kísérő figyelmük nagyságától függő változatok leírása; olyan adatok nyelvi felvétele, amelyek lehetővé teszik bizonyos nyelvi változások vizsgálatát, ha hasonló adatfelvételek készülnek 10–20–30 év múlva. A tanulmány összefoglalójában a szerzők rámutatnak arra, hogy a BUSZI egyszer majd akár nyelvtörténeti forrásanyagként is kitűnően hasznosítható lehet, hiszen a 20. század végének jellemző magyar nyelvhasználatát mutatja be jól dokumentált formában, pontosan és részletesen leírt kutatási módszertana pedig lehetőséget teremt a vizsgálat megismétlésére, a nyelvi változásnak akár évszázados valós adatokon nyugvó kutatására.

Kontra Miklós a székely hanglejtés jellemzőiről elmélkedik tanulmányában. Több példát bemutatva nagyon leegyszerűsítve arra jut, hogy (itt most nem részletezendő mondattani pozícióban) a székely intonációban két magas szótag hallható ott, ahol a budapestiben (és feltehetően a legtöbb magyar nyelvváltozatban) csak az első szótag magas, a második már alacsonyabb, lefelé sodródik. Ez a székely hanglejtésminta „jelöletlen”-nek számít, vagyis tipikus, főleg kijelentő módú mondatokban.

Sándor Anna közleménye a Nyitra-vidéki magyar nyelvszigetről szól; arról a 26 településről, amely a Kárpát-medence nyugati felében a magyarság legészakibb, összefüggő csoportját alkotja. A szerző megállapítása szerint a nyelvmegtartást, illetve a nyelvcserét előidéző tényezők eltérései alapján ezek a települések három csoportba sorolhatók:

- a) nagyon hátrányos helyzetű;
- b) hátrányos helyzetű;
- c) kevésbé hátrányos helyzetű.

A kategóriák kialakításának legfőbb szempontjai: a magyarok aránya az adott településen, a helységek távolsága a magyar nyelvű tömbtől, a magyar nyelv oktató iskola és más intézmények, illetve a magyarul beszélő pap jelenléte vagy hiánya. A vizsgált települések megközelítőleg azonos arányban sorolhatók a három kategóriába, ám a helyzetet nehezíti, hogy a helyi nyelvváltozat nemcsak a szlovák nyelvvel, hanem a magyar(országi) sztenderd változattal is szemben áll, és a magyar nyelv csak akkor maradhat fenn ebben a kistrégióban, ha a helyi nyelvjárás megmarad és használni fogják. A szerző összefoglalója szerint „a központi magyar standard funkciójának túlhangsúlyozása, nem egyszer erőltetett elsajátítása a helyi regionális nyelvváltozat stigmatizációjához vezet, mely nem annyira a központi magyar standard elsajátítását segíti elő, sokkal inkább a magyarság rohamos beolvadását gyorsítja fel, hiszen ez a konfliktusoktól sem mentes nyelvi helyzet csökkenti a beszélők nyelvi otthonosságérzetét s ezzel együtt a vernakuláris nyelvváltozatuk presztízsét” (83. old.).

Péntek János áttekintése arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a rendszerváltozáshoz közeledve végre elkezdődhetett a határon túli magyar nyelvvaltozatok jellemzőinek átfogó tudományos vizsgálata, a kutatók többsége a Trianon utáni helyzetet elemezve a szét- és különfejlődés veszélyeit látta. Azóta azonban a magyar nyelvészet túljutott az egyetlen norma és egyetlen helyesség feltételezésén, és helyettük többé-kevésbé elfogadottá vált a normapluralizmus, és elfogadottá vált, hogy kétnyelvű környezetben természetesen a nyelvhasználatban gyakori kontaktuselemek. Az elmúlt 150 év nyelvvalakító programjait áttekintve végül Péntek János arra a következtetésre jut, hogy az utóbbi évtizedekben „az anyaország és a peremrégiók nyelvvaltozatainak viszonyában a szétfejlődést a közeledés, az egységesülés váltotta föl” (93. old.). Felhívja viszont a figyelmet arra, hogy „Van azonban egy olyan vesztes folyamat, amely éppen 1990 után erősödött föl. Akár nyelven kívülinek is tekinthetnők azt a statisztikai tény, hogy mindenütt csökken a magyar anyanyelvűek száma, fogyatkoznak, apadnak a helyi közösségek. Ez azonban közvetlenül érinti magát a nyelvet is, hiszen a nyelv a beszélőkben él” (83. old.).

Gósy Mária tanulmányából megtudhatjuk, hogy az objektív időtartamvizsgálatok az eszközfonetikanak nevezett diszciplína keretei között indultak meg Magyarországon a 20. század elején, és hogy a beszédhangok és a szavak időviszonyainak kutatása terén jelentős eredményeket tud felmutatni a magyar nyelvtudomány. A téma kutatástörténetének összefoglalását követően a szerző egy olyan kutatás eredményeiről számol be, melynek során főnevek és igék időtartamait mérték meg különböző életkorú gyermekek és felnőttek spontán beszédében, narratívákban. A kutatók célja az volt, hogy képet kapjanak a vizsgált szófajú szavak időtartamáról hatéves és kilencéves gyermekek, illetve fiatal és idős felnőttek esetében. Kutatásunkban igazolták az életkor hatását a szóidőtartamok alakulására két szófaj, a főnevek és az igék tekintetében. Az életkor előrehaladtával a szóejtés rövidül, majd időskorra ismét megnövekszik. Ez a beszédszervek, a kognitív működés, illetve a pszichés jellemzők együttes hatásának a következménye.

Hoffmann István írása bemutatja, hogy a helynevekkel való foglalkozás már a magyar tudományos gondolkodás kezdetére jellemző volt. A helynevek, földrajzi nevek összegyűjtésének és elemzésének igénye készítette Pesty Frigyeszt arra, hogy 1864-ben folyamán a Magyar Tudományos Akadémia és az Erdélyi Múzeum-Egyesület támogatásával nagyszabású gyűjtést hirdessen. Később, megalakulása után a Nyelvőr is fontos feladatának tartotta a helynevek gyűjtését és a gyűjtések eredményeinek publikálását. A helynevek kutatása ma is fontos az Akadémia számára. Ezt igazolja a 2022-ben elindított Magyar Nemzeti Helynévtár Program, amelynek gyűjtőmunkája az egész magyar nyelvterületre kiterjed.

S. Varga Pál tanulmányából megtudhatjuk, hogy a finnugor nyelvrokonságnak a modern magyar nemzettudat kialakulásában játszott szerepét vizsgálva három tényezőt kell szem előtt tartanunk. Az első, hogy a modern magyar nemzettudat

alapja a nemesség eredetközösségi gyökerű nemzetfelfogása volt. A második, hogy ebben a mintázatban a nyelv nem játszott meghatározó szerepet, ám ha volt is nyelvi összetevője a nemzettudatnak, akkor sem a magyar, hanem a latin nyelvnek volt ebben nagyobb szerepe. A harmadik: csak a 19. század közepe óta számít általánosan elfogadottnak, hogy meg kell különböztetni a rokonság különféle – nyelvi, kulturális és etnikai – fogalmát, amiből ma már az is közhelyszerűen következik, hogy a nyelvrokonság és a néprokonság nem azonos. Magyarországon azonban az 1880-as évekig nem történt meg a rokonság fogalmának ilyen szétválasztása, és komoly ellentét alakult ki a hun–magyar rokonság, illetve a finnugor nyelvrokonság elméletét hirdető, elfogadók között. A hun–magyar és a finnugor rokonság csatájában a magyar nemzettudatban – a szerző megfogalmazása szerint – „vágyteljesítő teorémák jönnek és mennek” (144. old.). S. Varga Pál azonban derűlátóan zárja tanulmányát, és Sándor Klárát idézve abban bízik, hogy „összhangba hozható, hogy a magyar nyelv az urálinak (ezen belül finnugornak) nevezett nyelvekkel mutatja a legtöbb közös vonást, hogy a magyarok »török népként« érkeztek a Kárpát-medencébe, s hogy évszázadok óta hun eredetűnek tartják magukat” (uo.).

Gyáni Gábor rávilágít arra, hogy a kulturális homogenizáció kulcseleme annak a történeti folyamatnak, amely nemzetet teremt, és ebben a homogenizációs és sztenderdizációs folyamatban meghatározó szerepe van a könyvnyomtatásnak, valamint az iskolai oktatásnak. Ezt követően meggyőzően érvel amellett, hogy anyai nagyapja, a középparaszt gazdálkodó Csáky Lajos családjában nem a szerencsés véletlen folytán, hanem az iskolai időket követő állandó használat igénye miatt maradhatott meg generációkon át Gööz József *Magyar irálytan feladatokkal és olvsmányokkal egybekapcsolva: Polgári iskolák és rokon intézetek számára* című, 1894-ben már 3. kiadásban megjelent tankönyve. Az, hogy a könyv így sokáig megmaradhatott, agyon nagy eséllyel annak következménye, hogy a család a benne foglalt ismereteknek később is hasznát kívánta és tudta venni, egyéb kézikönyvek hiányában.

Ma a nyelvoktatás és nyelvtanulás hatalmas üzlet, és évente nagyon sok millió forintot költenek az emberek arra, hogy megtanuljanak legalább egy idegen nyelvet. Ennek ellenére Magyarország és a magyarok eléggé hátul kullognak az idegen nyelveken beszélőket nyilván tartó európai statisztikákban. Persze egy gyakorlatilag egynyelvű országban nem könnyű csak úgy, spontán, a hétköznapokban elsajátítani egy nyelvet. De nem volt ez mindig így. Kósa László azt mutatja be, hogy a soknemzetiségű és soknyelvű Magyarországon 1629-ben már egészen biztosan elterjedt jelenség lehetett az a gyakorlat, hogy gyermekeket más nyelvű vidékre küldtek nyelvtanulás céljából, és az elküldött gyermek helyére – elsősorban szintén nyelvtanulási céllal – cseregyerek érkezett. Az összefoglalóból nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy számos később ismertté vált személyiség,

például Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula, Németh László vagy Illyés Gyula is részese volt a cseregyerek programnak, hanem például azt is, hogy Bél Mátyás és Tessedik Sámuel így mélyítette el magyar nyelvtudását. De azt is olvashatjuk Kósa László írásában, hogy a későbbi nagy szlovák költő, Pavel Ország-Hviezdoslav előbb Miskolcra ment „magyar szóra”, ezután Késmárkra „német szóra”; a később jelentős szlovák politikussá vált Ludovít Stúr pedig a német nyelvet Pozsonyban, a magyart Győrben sajátította el.

Paládi-Kovács Attila számos példával alátámasztott meggyőző érveket sorakoztat fel tanulmányában amellet, hogy a szótörténeti és tárgytörténeti, vagyis az anyagi kultúrára vonatkozó kutatások egymásra vannak utalva és kiegészítik egymást. Azt is megtudhatjuk a szerzőtől, hogy a magyar tudományosságban a néprajz és a nyelvészet közötti kapcsolat már a 19. század második felében, Hunfalvy Pál munkásságával elkezdődött, a század végén pedig Herman Ottó, Munkácsi Bernát és Jankó János kutatásaival folytatódott, később pedig például Munkácsi Bernát, Mészöly Gedeon, Gombocz Zoltán, Melich János, Horger Antal, Németh Gyula és mások személyükben is összekötötték a néprajzi és nyelvtudományi kutatásokat.

Trianon nemcsak a magyar történelem és nyelv, hanem a magyar irodalom vonatkozásában is jelentős korszakhatárt jelent. Ahogyan a magyar nyelv kapcsán, úgy a korábban egységesnek tekintett magyar irodalommal kapcsolatban is felmerült a többközpontúság kérdése, és felvetődött az is, hogy tisztázásra szorul, hány magyar irodalom is van valójában. Az Illyés Gyula által ötágú sípként jellemzett magyar irodalom kapcsán teszi fel N. Tóth Anikó az izgalmas kérdéssort: „létezik-e nyelvi értelemben identikus kisebbségi, esetünkben szlovákiai magyar irodalom, hogyan viszonyul ehhez a kérdéshez az alapvetően átpolitizált térben helyét kereső kisebbségi szerző, illetve hogyan léphet be az összmagyar irodalmi folyamatokba ez a viszonyirodalom, hogyan motiválja vagy irányítja a centrum, s milyen módon tart rá igényt a társkultúra” (181. old.). A kutató több szerző szépirodalmi műveinek elemzése révén mutatja be, hogy milyen válaszokat adtak a szlovákiai magyar irodalom jeles képviselői a fenti kérdésekre és kihívásokra. A tanulmány nyelv és irodalom határhelyezeteinek kezelésére mutat be művészi példákat, megállapítva, hogy – a szerző által idézőjelek közé zárt terminussal megjelölt – „szlovákiai magyar irodalom” alkotói mára „a regionális esztétika hatóköréből kilépve figyelmet és pozíciót vívtak ki a kortárs (össz)magyar irodalomban” (195. old.).

A Nyelvőr történetében szinte mindvégig kiemelkedő szerepe volt a stílussal való foglalatosságnak. Tanulmányában Pethő József a folyóiratban közölt publikációk számából és jellegéből kiindulva tekinti át a magyar stilisztikai kutatások múltját és jelen helyzetét, majd bemutatja az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Stíluskutató csoportot és annak szerepét, célkitűzéseit.

Végül a magyar stilisztika kirajzolódó jövőbeli kutatási irányait vázolja fel, megállapítva, hogy az ezredfordulótól kezdődően egyre határozottabban érzékelhető egy nyelv- és stíluselméleti váltás, amelynek lényege a funkcionális stilisztika után egy újabb irányzat, a kognitív stilisztika dominánssá válása Magyarországon. Mindemellett egy kutatómódszertani irányváltásra is sor került, az újabb kutatások ugyanis empirikus vizsgálatok, és a korpusznyelvészet eszközeit is adaptálják a stílus jelenségeinek feltérképezésében.

Tallián Tibor Kodály és nyelvészet című írásából kiderül, hogy Lőrincze Lajos határozottan leszögezte ugyan Kodályról, hogy nem volt nyelvész, de akár lehetett volna is; és nemcsak azért, mert nyelvművelő íásaival, vagy például a magyar kiejtés romlása iránt érzett aggodalom okán viszonylag sokat foglalkozott nyelvi kérdésekkel, hanem akár azért is, mert a későbbi zeneszerző óriás Gombocz Zoltán tanítványnak tartotta magát. Amint arra a gazdag és izgalmas kultúrtörténeti adalékokat felvonultató tanulmány szerzője rámutat, Kodály saját kezűleg jegyezte fel egy cédulára a megjegyzést: „G. [azaz Gombocz] nélkül nem lettem volna az a nyelvfigyelő” (233. old.).

Prószék Gábor tanulmánya a nyelvtechnológiai kutatások területére kalauzol bennünket. A 21. század a számítógépes nyelvi korpuszok, a komputer számára „érthetően” elkészített morfológiai elemzések, valamint az online szótári adatbázisok korszaka, ahol a számítástechnika egyrészt támogatja a nyelvészt mint kutatót, másrészt – éppen azért, mert az informatikai logika más nyelvléírasi szemléletet kíván – segíti a nyelvről való gondolkodást, harmadrészt pedig olyan lehetőségeket teremt a nyelvi szolgáltatások és a nyelvmenedzselés területén, amelyekre korábban gondolni sem mertünk volna (lásd például a gépi fordítást, a szövegszerkesztők helyesírás-ellenőrzőjét stb.). A tanulmány arra is rávilágít, hogy a nyelvtechnológia nagyon sok tekintetben segítheti a nyelvészt, ugyanakkor az is kihívást jelent, hogy a gépet megtanítsuk a nyelvre, a nyelvi szabályokra, illetőleg a kutatónak is el kell sajátítania a számítógépes adatok értelmezésének, elemzésének módjait. A nyelvtechnológiai kutatások elsődleges célja az emberi szövegértelmezést és -produkciónak megközelítő nyelvtechnológiai rendszerek és a társadalom széles körei számára elérhető intelligens, könnyen használható nyelvi szolgáltatások létrehozása.

Mára – elsősorban a technológiai fejlődés következtében – némileg átalakult az *ír* és az *olvas* szavak jelentéstartalma, hiszen a 21. században a digitális szövegek megalkotása, illetve értelmezése is beletartozik e szavak jelentésébe. Gonda Zsuzsa tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a digitális szövegek olvasásértéke nem teljesen úgy működik, mint a hagyományos, papírra nyomtatott szövegek esetében. A magyarországi országos kompetenciamérés a 2021/2022-es tanévben első alkalommal már nem papír alapú, hanem digitális szövegeken mérte a tanulók szövegértését, és egyúttal digitális szövegértési kompetenciáit is. A tanulmányból

megtudhatjuk azt is, hogy a *digitális kompetencia* fogalma a 2020-as NAT-ban már a kulcskompetenciák között szerepel, és a 2022/2023-as tanév őszi félévétől bevezetett új típusú osztatlan tanárképzésben szintén nagyobb hangsúly került a tanár szakos hallgatók digitális kompetenciájának fejlesztésére. Ha ugyanis a pedagógus digitális kompetenciái, illetve digitális szövegértése nem megfelelő szintű, akkor nehezen képzelhető el, hogyan fogja elősegíteni tanítványainál ezen, ma már egyre fontosabbá váló kompetenciák fejlesztését. A Covid-19 világjárvány miatt kényszerből tömegessé vált online oktatás mutatott rá igazán arra, hogy mennyire fontos e terület fejlesztése.

Tolcsvai Nagy Gábor összefoglaló áttekintésében a nyelvi tervezés elméleti keretébe helyezve a Nyelvőr történetét arra összpontosít, hogy miképp jelenítette meg a folyóirat a magyar sztenderd kialakításában a nyelvtervezés szelekciós és kodifikációs műveleteit, és milyen alapokra helyezte a nyelvi helyesség értelmezését az egyes korszakokban. A szerző a folyóirat felelős szerkesztőinek nevéhez köti a 150 éves *Nyelvőr* korszakait, mivel a szerkesztőváltás egyben a program átértékelését, újrafogalmazását is jelentette. Összesen hat korszakot különít el, melyek mindegyike egy-egy felelős szerkesztő nevéhez kötődik.

Korszak	Időszak	Felelős szerkesztő	Központi program (a nyelvtervezés aspektusából)
1.	1872-1895	<i>Szarvas Gábor</i>	A szelekciós és kodifikációs sztenderdizáció.
2.	1896-1919	<i>Simonyi Zsigmond</i>	Korpusztervezési döntések.
3.	1920-1940	<i>Balassa József</i>	A nyelvi túlélés ügye.
	1941-1945	<i>A Magyar Nyelvőr ebben az időszakban nem jelent meg.</i>	
4.	1946-1953	<i>Beke Ödön</i>	A rendszergrammatikai nyelvművelés megalapozása.
5.	1954-1993	<i>Lőrincze Lajos</i>	A rendszergrammatikai nyelvművelés kidolgozása.
6.	1994-2021	<i>Keszler Borbála</i>	A „helyesség” komplex funkcionális megalapozása.

A folyóirat 2022-től íródó legújabb korszaka, amint arra az elején utaltunk, új felelős szerkesztővel, új utakon indult el. Ha valaki szeretne meggyőződni arról, hogy milyen változás állt be a folyóirat szemléletében, szerkesztési elveiben, az megtekintheti például az előző korszak utolsó³, és az új periódus első⁴ számának anyagát az interneten.

A 15 éve indult történet tehát tovább íródik. Amint a fentiekből is kiderül, a *Magyar Nyelvőr* első 150 évének történetét egy tartalmában színes és változatos kötet foglalja össze. Nagy kár, hogy – bár eredetileg ez volt a terv – a köszöntő tanulmányok nem a folyóirat ünnepi számában jelenhettek meg. Ez azonban semmit sem von le sem a kötet, sem pedig a benne olvasható írások értékéből.

Csernicskó István

Csernicskó István, MTA doktora. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Pannon Egyetem, professzor. csernicsko.istvan@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-4512-988X.

Степан Черничко, доктор з гуманітарних наук (філологія), професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II та Університету Паннонія, csernicsko.istvan@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-4512-988X.

István Csernicskó, Doctor of Humanities (Philology). Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, professor. University of Pannonia, professor. csernicsko.istvan@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-4512-988X.

---

³ A Magyar Nyelvőr 145. évfolyam (2021) 4. száma, felelős szerkesztő Keszler Borbála: <http://nyelvor.c3.hu/period/1454/>

⁴ A Magyar Nyelvőr 146. évfolyam (2022) 1. száma, felelős szerkesztő Balázs Géza: http://real-j.mtak.hu/21754/1/MagyarNyelvor_2022-1-online.pdf